

JEAN DE SALİSBURY'NİN DEVLET NAZARİYESİ

Ord. Prof. Dr. Ch. Crozat

- I. *Hayatı ve eserleri* : a) Tercümei hall, b) Eserleri, c) Kaynakları;
II. *Devlet nazariyesi* : 1) Devletin bünye ve mahiyeti, 2) Kanun - Hükümdar ve Hükümdar - Tebaa münasebeti, istibdat mefhum ve telâkkisi, 3) Sacerdotium ile Tamporallium arasındaki münasebât;
III. *Takdir ve Tesir* : 1) Takdir, 2) Tesir.

I.

HAYATI VE ESERLERİ¹

(1115 - 1180)

a) «Jean de Salisbury» (Johannis Saresberiensis) 1115 ile 1120 arasında, «Old Sarum» yakınında kâin ve halen «Avon» sahillerinde aynı ismi taşıyan şehirle alâkası bulunmayan «Salisbury» de doğmuştu. Bilâhara tahsiline devam etmek için 1136 da Fransaya gitmiş; Pariste «Montagne Sainte Geneviève» de talebe olarak bulunmuş ve burada İngiliz talebeleri arasında şöhreti en yüksek derecesine varmış bulunan «Abélard» ve «Albéric», «Robert de Melun» gibi üstadlarla karşılaşmıştı. Bilâhara, eski edebiyatın bilhassa tetkik ve mütalea edildiği meşhur «Chartres» mektebine gitmiş; ve buradaki tedrisat «Jean de Salisbury» nin fikrî ve entellektüel teşekkülü üzerinde büyük bir tesir icra etmiş (bilhassa

(1) «Jean de Salisbury» nin tercümei hali hakkında : *Webb, op. cit.* On ikinci asrın fikrî ve entellektüel hayatına, ve, keza, eserile doğrudan doğruya alâkadar bulunan zamanının en mühim tarihi münazaa ve ihtilâflarına bu müellifin ne kadar ve ne derece karıştığını tayin ve tesbit hususunda bazı izahat vermenin lüzumuna kaniiz.

«Gilbert de la Porée» nin) (2); ve daha sonraları Parise avdet ederek tahsiline orada devam etmişti. Muayyen bir müddet «Curie» de kaldıktan sonra, «Eugène III» tarafından toplanan «Concile de Reims» e (1148) dahil olmuştu. «Reims» de «Bernard de Clervaux» ve «Canterbury» arşöveği «Theobald» ile karşılaşan «Jean de Salisbury», bunlardan ikincisinin yanında yedi sene sekreter olarak bulunmuş ve bunun muhitinde «Thomas Becket» in samimî dostu olmuş ve «Cour de Rome» nezdinde de mütaaddit memuriyetler deruhte etmişti. «Canterbury» arşöveği ruhanî silsilei meratip noktasından İngilterede en yüksek mevkii işgal ve kraliyet meclislerinde de (Conseil de la Couronne) büyük bir ehemmiyet arzetymekte idi. Mahkemelerin «Cour de Rome» nezdinde vukubulan müracaatlarını himaye ve teshil ettiği yolunda uyandırdığı bir şüpheden dolayı kralın teveccühünü kaybetmiş ve bu müddet zarfında «Polieraticus» ve «Metalogicon» gibi iki mühim eserini ve keza bunlara merbut bulunan «Entheticus» manzumesini itmam etmişti. Bunlardan ilk ikisi, 1159 da, namına ithaf edildiği şansölye «Thomas Becket» e tevdi olunmuştu.

O sıralarda «Thomas Becket» «Canterbury» arşöveği olmuş ve «Jean de Salisbury» ye «Anselme [*]» in hayatını yazmak vazifesi tahmil edilmişti. Bilâhara 1163 de arşövekle kral Henri II arasında derin bir ihtilâf zuhur etmiş ve «Jean de Salisbury» müteakip sene kralın emri üzerine memleketi terketmek mecburiyetinde kalmış ve emvali de müsadere edilmişti. Yeniden Parise avdet eden «Jean de Salisbury», orada Fransız kralını görmüş, arşövek lehine onun muavenet ve himayesini kazanmağa muvaffak olmuş ve daha sonraları «Reims» e giderek orada yedi sekiz sene kadar yaşamış ve bu müddet zarfında «Historica Pontificalis» adlı eserini yazmış ve burada «Thomas Becket» de kendisine mülâki olmuştu. «Jean de Salisbury», kral «Henri II» ile arşövek arasında, kilisenin hürriyet ve serbestisine halel getirmeden bir uzlaşmanın tahakkukuna çalışmıştı.

Mühim ve nazik bir manzara arzeden müzakeratı müteakip,

(2) Bu meşhur mektep hakkında daha fazla malûmat edinmek için bakınız : *Bréhier, Histoire de la philosophie du Moyen Age*, 1937, sahife: 132 ve müteakip.

(*) «Anselme» 1033 de «Aoste» da doğmuş, 1109 da ölmüştür. «Canterbury» de arşövek olarak bulunmuştur. Meşhur İlahiyatçılardan ve «Scolastique» felsefesinin müessislerindendir. (Mütercim)

«Thomas Becket» avdet ederek «Canterbury» deki makamını yeniden işgal etmişti. Avdetinden kısa bir zaman sonra, 29 birinci kânun 1169 da, Arşövek öldürüldüğü vakit «Jean de Salisbury» de yanında bulunuyordu. Bilâhara, eski Şansöliye «Thomas Becket» in hamisi Fransa kralı «Louis VII» tarafından 1176 da «Chartres» Peskoposluğuna davet edilen «Jean de Salisbury», bu yeni vazifesinde de dört seneye yakın bir müddet kalmıştı.

b) «Jean de Salisbury» nin en mühim eseri «Policraticus» dır (3). Eserin bir vuzuh arzetmeyen «Policraticus» unvanının, «devlet adamı» manasına geldiği kabul edilmektedir (Dickinson tarafından The Statesman's Book namı altında terceme edilmiştir). Eserin esas isminin altında «De Nugis Curialium et Vestigiis Philosophorum», yani «mahkemelerin zuhûllerine ve filozofların ananelerine mütedair» ikinci tâli bir titre tesadüf edilmektedir. Sekiz kitaptan teşekkül eden eserin ilk beş kitabı (Nugoe Curialium) yukarıdaki iki mevzudan birincisine tahsis edilmiştir; burada mahkemelerin zuhûl ve dikkatsizlikleri, «Courtly idleness» (Webb) in şekilleri, av, oyunlar, musiki (L. I); rüyalar, yıldızlardan bir takım manalar çıkarmak (L.II); devlete düşman olanlar (L. III); ve nihayet en mühimmi hakikî hükümdarın tayin ve tasrihi (L. IV), gibi muhtelif noktalar hakkında serdolan izah ve tafsilâta tesadüf edilmektedir.

İkinci kısım (vestigia philosophorum), son iki kitapta, kadim filozofları, bilhassa sekizinci kitapta «Epicurien» leri izah etmekte; ve mantikî mübahaselerden ziyade diğer ilimlerle olan alâka ve münasebatı nazarı dikkate alan daha geniş bir felsefeye büyük

(3) «*Metalogicon*», aynı zamanda hem müellifin tercümei halî ve hem de bu devrin entellektüel hayatını ifade ve tasvir noktasından çok faydalıdır. Bilhassa bir mantık kitabı olan eser, aynı zamanda fennî belâğat (Rhétorique) ve sarf ve nahiv (Grammaire) kitabıdır. Jean de Salisbury, bu eserinde, hasımlarına karşı fesahat ve belâğatî (Eloquence) müdafaa etmektedir (V. C. Webb, op. cit. p. 75). «*Entheticus*», İngiliz siyasetinin yüksek şahsiyetlerine müteallik hüznâmîz şiirlerle ifade edilen bir tenkidi ve felsefe hakkında bir izah ve tafsili ihtiva etmektedir. «*Sigebert*» in tarihine devam etmek isteyen «*Historica Pontificalis*» adlı eser, Papalığa (Saint Siège) karşı büyük bir muhabbet ve bağlılığı teyid ve ifade etmektedir. Eserde, zamanın nafiz şahsiyetlerinin ruhani kânunların bazı şiddet ve sertliklerinden kendilerini nasıl kurtarmağa çalıştıkları zikir ve beyan, «Jean de Salisbury» nin bizzat şahit olduğu bir çok tarihi hâdiseler nakledilmiştir.

bir kıymet ve ehemmiyet atfetmektedir. Sonuncu kitabın nihayetine doğru dördüncü kitabın başlangıcındaki mevzua yani hükümdarlarla müstebid arasında mevcut olan farka avdet eden müellif, hükümdarı tarif ve tayin ve müstebitten uzun uzadıya bahsetmektedir.

c) Kaynakları,

«Jean de Salisbury», yunancaya ademi vukufundan dolayı, «Chalcidius» un «Timée de Platon» u ve «Boetius» un «les catégories d'Aristote» u gibi Yunan müelliflerin eserlerinin lâtince tercemelerinden yahut bunlar hakkında lâtin müelliflerinin verdikleri referans ve haşiyelerle Yunan kilise rüesayı ruhaniyesinden iktibas olunan fıkra ve ibarelerden istifade etmişti. Ünsiyet ve aşinalığı yalnız mukaddes yazılara inhisar etmiyen «Jean de Salisbury» nin, aynı zamanda, kadim âlemin devlet hakkındaki fikir ve telâkkilerile siyasi müesseselerine mütedair derin bir vukufuna zamimeten, bilhassa «Cicéron», «Salluste» gibi lâtin müellifleriyle Roma hukukşinasları (4), «Augustinus» ve kilise rüesayı ruhanisile de ülfeti mevcuttu. Kendisinin ifade ve üslûbunda ekseriya muğlâk bir mahiyet mevcut ise de, bu husustaki izahatın mufassal ve teferruatın mebzuliyeti bu müphemiyete bir vüzuh ve canlılık bahsetmektedir.

II.

DEVLET NAZARİYESİ

Her ne kadar «Polycraticus» de bilhassa devlet adamını (hükümdar - Prince) ve onun vazifei memuriyetine mütedair tarz ve hareketinin izah gayesi mevcutsa da, buradan bizzat devletin (respublica) bünye ve mahiyetini izaha yarayan bir çok fıkra ve iba-

(4) «Polycraticus» de Roma hukukunun bir çok izlerine tesadüf olunmaktadır; Müellif, burada, «Les Pandectes», «le Code», «les Nouvelles», «l'Épitome de Julien» i zikretmektedir. İktibas olunan fıkraların metinle alâka ve bağlanış tarzı, hukuk hakkında derin bir vukufun mevcudiyetini göstermektedir. Eserde «Justinien» in hukukile müesses usulü muhakeme sisteminin çok şayanı dikkat bir izahına tesadüf olunmaktadır; ve bunun şayanı dikkat oluşu da, bu izahın, hiç bir müellifin muavenet ve yardımına ihtiyaç hissetmeden doğrudan doğruya metinlerin asıllarına göre yapılmış olmasından ileri gelmektedir. (Glasson op. cit. II. p. 45).

releri irae ve meydana çıkarmak mümkündür. Ve, bu, devlet nazariyesi hakkında ilk tetkik ve araştırmaların «Jean de Salisbury» tarafından yapıldığı hususunda serdolan noktai nazarın (ers-ter Versuch einer Staatslehre) (V. Besold); yahut, devlet nazariyesi hakkında, onun, ortaçağların ilk sistematizatörü olduğu hakkında ileri sürülen mütaleanın (der erste Systematiker auf dem Gebite der Staatslehre) (Rehm) tamamen doğru olduğunu mümkün kılmaktadır.

1) Devletin bünye ve mahiyeti,

Devlet (res publica); ruh ve hayatiyetini kudreti ilâhiden iktisap ve en yüksek hakkaniyeti tahakkuk ettirmekle mükellef, akıl ve idrakin nazım kuvvetinin nüfuz ve idaresi altında bulunan bir vücuttur (corpus): «est autem res publicia, sicut Plutarco placet, corpus quoddam quod divini muneris beneficio animatur; et sommo equitatis agitur nutu et regitur quodam moderamine rationis» (V.2).

Devlete izafe olunan bu vücutla beşeri vücut arasında müteaddit noktalardan bir müşabehet mevcuttur. Hükümdar (Prince) mevzuu bahs vücudün başını teşkil etmektedir; iyi ile fenayı yekdiğेरinden tefrik eden meclis kalbe ve divan (Cour) da beşeri vücudün karnına tekabül etmekte; göz, kulak ve dil fonksiyonları da hâkimler ve eyaletlerin başlarında bulunan valiler tarafından ifa edilmekte; icrai otoriteler silâhsız ele, askerî kuvvet silâhlı ele teşbih olunmakta; malî hususatın idaresi mide ve bağırsaklara benzetilmekte; köylüler, ameleler ve bilumum işçiler de daima yere temas eden ayaklara tekabül etmektedir.

Beşeri vücade mecazi manada yapılan bu kıyas ve teşbihin, hükümdarın nazım fonksionile oynadığı üstün role nazarı dikkati celp, ve hem de topluluk ve cemaatin bilûmum unsurları arasında zarurî irtibat ve ittihadı iyice tebarüz ettirebilmek noktalarından büyük bir faidesi mevcuttur.

2) Kanun - hükümdar ve hükümdar - teb'a münasebeti; istibdat mefhum ve telâkkisi,

a) Hükümdarın devletin başına vaz'ı ve salâhiyetlerinin tevsi ve teşmil edilmiş olması kâfi değildir; aynı zamanda, onun işgal ettiği mevki ve haiz olduğu imtiyaz ve tefevvuku haklı göstermek, meşru kılmak lâzımdır. Hükümdar en büyük kuvveti haiz bulunduğu için (aksi vaziyet ahlâki her türlü mülâhazanın bertaraf edilmesini mucip olacaktır) o mevki işgal etmiş değildir; keza, yal-

nız irsî bir tayin ve teveccüh dolayısıyla de o makama gelmemiştir; zira verasetde mutlak bir titr ve sıfatı resmiye teşkil ve bahşedecek bir mahiyet mevcut değildir. Hükümdarın mevki ve makamı, onun kanun karşısındaki hal ve vaziyetle kendisini meşru kılmaktadır: Evvelâ, hükümdar kanunla, kanun tarafından nasp ve tayin olunmuştur; saniyen, hükümdar kendisine nazaran kanunun üstün mahiyetini kabul ve tasdik etmektedir; ve nihayet hükümdar kanunun tatbikini temin edeceğini de taahhüt edecektir. Binaenaleyh, hukukşinasların mülâhaza ve müşahede ettikleri gibi (*rerum convenientia tribuens uncuique quod suum est quoe cuncta coequi parat ratione et in paribus rebus paria iura desirat*), daimî bir kıymeti haiz muayyen bazı düstur ve hat ve hareket kaidelerine uygun ve kendisine karşı bilâ ceza muhalefet mümkün bulunmayan kanuna, adaletin ebedî ve ezeli bir ifadesi ve hakkaniyetin bir tezahürü nazarile bakılmak lâzımdır.

(Jean de Salisbury, zımnı veya sarîh olarak hükümdarın kendisini kanunla mukayyet addetmediği fikrinde bulunanların mütaalealarına muhalefet etmektedir; bunlara göre (*princeps legibus solutus*), hükümdarın bizzat kendisi kanun vâzîdir ve her kaideye kanun karakterini bahşetmeğe ve, iktidar ve salâhiyeti haiz bulunduğuna göre, kanunu bütün ihtiras ve arzularına alet etmeğe muktedirdir: «*Procedant nunc dealbatores potentum, sussurent aut, si hoc parum est, publice proeponentur principem non esse legi subiectum, et quod ei placet, non modo in iure secundum formam oequitatis condendo, sed qualitatertumque, legis habere vigorem*» (IV.7).

b) kanunun hükümdara takaddüm ve tefevvükünü bariz bir surette gösterebilmek için (*lex major principe*), Salisbury, ekseriya kendisinden evvel de yapıldığı vecih üzere, hakikî hükümdarla müstebit arasında bir mukayese icra etmektedir. Yalnız, J. de Salisbury, yaptığı bu mukayeseye tamamen yeni bir kuvvet ve ehemmiyet bahşederek onu nazariyesinin merkezi sikleti yapmaktadır.

Hükümdar kendi tebealarına nazaran daha büyük bir mikyasla kanunlara riayet eder; hükümdar «*Legibus solutus*» dur ve halkı kanuna göre idare ve Devleti kanuna tâbi kılar. Herkes üzerinde iktidar ve otoriteyi haiz bulunan hükümdarın irade ve arzusunun adaletle uygun ve ahenktar olması lâzımdır (*nihil sibi princeps licere opinetur, quod a justitiae aequitate discordet*); hukuku hâkim kılmak hükümdarın esas vazifesidir. Adaletle riayet ve onu yükselten hükümdar, adaletin icaplarına göre idare eder; kanunlar

ve halkın hürriyeti için mücadelede bulunur (Princeps pugnat pro legibus et populi libertate). Ulûhiyetin bir timsali bulunan hükümdar sevimli, kendisine hürmet ve tazim edilmelidir (Imago libertatis, princeps amandus, venerandus est, et colendus) (VIII. 17); zirâ, hükümdar devletin umumî menfaatinin hâdimidir (5) «rei publicoe procuret utilitatatem... Publicoe ergo utilitatis minister et aequitatis servus est princeps, et in eo personam publicam gerit, quod omnium injurias et dampna sed et crimina omnia aequitate isse, media punit» (IV.2).

Tahakküm ihtiras ve arzusundan tevellüt eden istiptad ise, netice itibarile, ölümün bir ifadesi olan inkiyat ve köleliğe müncer olmaktadır; istiptad: Kendi nefsi için hükümet, gadir, adâlet ve hakkaniyete mugayerettir «Origo tiranni iniquitas est». İktidara vazülyed bulunan müstebit, kanunları ilga ve yahut onların hilâfına hareket eder; adalet ve hakkaniyeti hakir görür; arzu ettiği her şeye kanun kuvvetini bahşeder; zecri kendi emrine amade kılar ve netice itibarile de halkın hürriyetini tanımamak suretile onu tazyık etmeğe müncer ve müntehi olur «Tyrannus nil actum putat nisi leges avacuet et populum devocet in servitutum...». İstibdat fenalık ve melânetin bir timsal ve ifadesidir «Luciferianae pravitatis Imago».

— Şu halde, müstebite karşı acaba ne gibi bir tarzı hareket ihtiyar etmek muvafık olacaktır? Şüphesiz, bu hususta en iyi tetbir, bu hal ve vaziyete nihayet vermesi hususunda Tanrıya yalvarmaktır. Keza müstebite karşı mukavemet ve muhalefet de mümkündür; zira, müstebitin, tab'alarının kendisine itaat etmesi hususunda artık hiç bir hakkı mevcut değildir. Kanunlara tecavüz ve ademi riayetinden dolayı kendisinde umumî bir hasım hali bulunan istibdat için, bu ağırlık ve vahametle mütenasip bir müeyyidenin mevcudiyeti lâzımdır «Tirannis ergo non modo publicum crimen sed, si fieri potest, plus quam publicum est»; ve bundan dolayıdır ki, «Jean de Salibury», bu umumî hasmın (hostem publicum) öldürülmesinin yalnız tecviz edildiğini değil aynı zamanda muhik olduğunu söylemekte tereddüt etmemiştir; kılıcı kuşanan aynı zamanda onun darbesine de lâyık ve müstahaktır «Poreo tirannum occidere, non modo licitum est sed aequum et justum. Qui enim

(5) «Polycraticus» de ekseriya müşahede edilen «menfaati âmme» ve «personne publique» tabirlerinin, hâlâ bizim âmme hukukumuzun temel ve esasını teşkil ettiklerine de işaret etmek faydadan hâli değildir.

gladium accipit, gladio dignus est interire» (III. 15). Netekim, hakka uygun ve muvafık olan bu tarz ve hareket hakkında tarihte de bir çok misaller mevcut değil midir? Bunları gerek «Eglon» dan «Holoferne» e kadar yahudi tarihinden, gerek Caligula, Tibère, César, Néron, Vitellius, Domitien gibi isimlerle Roma tarihinden ve gerekse bizzat içinde bulunduğumuz devirden çıkarmak, irae etmek mümkündür (6).

İşte, istipdada mütedâir çok enerjik bir tarzda ileri sürülen doktrin bundan ibarettir. Bununla beraber, «Policraticus» ün müellifi, müstebitten kurtulmak için zehir istimali usulüne müracaata, bu usulü dine mugayir addettiğinden dolayı, muhalefet etmektedir.

3) Sacerdotium ile (ruhanî iktidar) Temporalium (cismanî iktidar) arasındaki münasebât,

«Policraticus» ün müellifini ihata eden hâdisat, onu, cismanî ve ruhanî iktidar arasında münasebat noktasından bir muvazene taharrisi hususunda İngilterede zuhur eden mücadelenin, bilhassa hükümdarın dinî kanun karşısındaki vaziyeti hakkında, en müellim ve en müessir vak'alarından birile karşılaştırmıştır. Zuhur eden bu ihtilaf ve mücadele karşısında, «Jean de Salisbury» nin, kendi şahsî iktidar ve dirayeti sayesinde, ruhanî ve cismanî otoritelerin müteakabil salâhiyetlerinin tam bir tevzi ve taksimini temin ve tahakkuka çalıştığı malûmdur.

«Jean de Salisbury», nazari noktadan, kendisinden evvel uzun zamanlardanberi mevzuu bahsedilen ve keza kendisinden sonra da büyük bir ehemmiyet iktisap edecek olan bir mesele hakkındaki münazaada, her halde gayet açık ve vazih bir vaziyet almış ve aldığı bu sarih vaziyet de ruhanî iktidarın ve onun kanununun tefvuk ve tekaddümü lehinde olmuştur «Omnium legum inanis est censura si non divinae legis imaginem gerat; et inutilis est constitutio principis, si non est ecclesiasticae disciplinae conformis» (IV. 6).

«Jean de Salisbury» nin bu fikri, eserde mevcut ve müellifin daha evvelce izah ettiğimiz düşüncelerile doğrudan doğruya alâ-

(6) «Jean de Salisbury» nin, keza, ruhani otorite ve iktidar (tyranus in sacerdotio) tarafından icra edilen istibdat halini de nazari dikkate aldığına işaret etmek lâzımdır. Bunlara karşı da büyük bir ciddiyet gösteren «Salisbury», onların «ölüme müstahak» olduklarını kabul etmektedir.

kadar bulunan dağınık ve müteferrik mütalea ve mülâhazaların heyeti mecmuasından sızmakta, sudûr etmektedir. Netekim, aşağıda zikredilen: hükümdarın kanunu Cenabı Hakkın ebedî ve ezelî kanununa tâbidir; bilumûm iktidar Tanrıdan gelir (omnis potestas a Deo); devlet kerem ve lûtfu ilâhî sayesinde kuvvet ve hayatîyetini iktisap eden bir varlıktır (Est respublica corpus quoddam quod divini numeris beneficio animatur); «Sacerdotium» vücudün heyeti umumîyesini idare eden ruhu temsil ve ifade etmektedir (Sicut anima totius habet corporis principatum); Hükümdar ulûhiyetin timsali, onun murahhası, vekili ve tebealar arasında mutavassıtı olduğu için nizam temin edilmiştir; kilise, kuvvetin ve kralların haiz olduğu «keskin kılıç» ın taksim ve tevzi edicisi, nizam ve intizam vazedenidir; «Hunc ergo gladium de manu Ecclesiae accipit princeps IV. 3... eo utitur per principis manum cui cohercendorum corporum contulit potestatem... est autem princeps sacerdoti quidem minister IV. 3...» gibi cümleler de bunu teyit etmektedir. Keza, bu meyanda, tetviç merasiminde kendisine mukaddes yağ sürülen kimsenin bunu sürene nazaran madun mevkide bulunduğunu da dermeyan etmektedir (Minor est qui ungitur quam qui ungit et dignor est ungens quam unctus). «Jean de Salisbury», «Concile de Nicée» e riyaseti kâbul etmiyen «Constantin» in tevazuunu, orada söylediği sözleri ve keza «Saül» ün «Samuel» tarafından azlini de bu hususta misal olarak zikretmektedir.

Fakat, «Jean de Salisbury» nin üstünlük ve takaddümünü kabul ettiği «Sacerdotium» le maksud ve mevzuu bahs olan, ancak kanunun emir ve icabına tamamen tâbi bulunan ruhanî iktidardır; yoksa yalnız bu ismi haiz olmak tefevvuku ihraza kâfi değildir.

III.

TAKDİR VE TESİR

1) Takdir,

a) Umumî olarak, «Polieraticus» ün müellifi hakkında, siyasi doktorinlerin tarihini yazanlar tarafından muhtelif fikirler ileri sürülmüştür. Bazıları (J. Dickinson), ona, ortaçağların imtidat ettiği müddet zarfında ilk siyasi eser yazan bir şahsiyet sıfatını

bahsetmişlerdir; ortaçağların ilk devrinin mahsulü olan bu eser, devlet felsefesinin en mükemmelini ifade eder. Keza, onu, siyasi felsefe mahiyetini ilham ve ifade edecek olan bir sistem noktasından girilen ilk teşebbüs olarak karşılayanlar da vardır (Poole). Nihayet, bazıları da, «Jean de Salisbury» yi, on ikinci asırda devlet nazariyesinin tekâmül ve inkişafı noktasından en mühim şahsiyet olarak göstermektedirler; bunlara göre, o, mevcut olan siyasi nazariyelere felsefi bir esas ve temel temini hususunda gerek kendinden evvel ve gerekse kendi devrinin eserlerine nazaran çok fazla ileri gitmiştir (M. Ilwain).

Bunlardan son müellife göre, «Jean de Salisbury» her şeyi tebdil ve tecdit etmeyi seven (innovateur) bir şahsiyet olmaktan ziyade bir sistematizatördür (a sustema - tizer rather an innovator). «Salisbury» nin çok kadim telâkkileri istifadeli bir surette istimal ettiği bir hakikat olsa bile, onun, devlet nazariyesinde derin bir teceddüt husule getirecek tarzda bu telâkkilere büyük bir vüzuha bahsettiği kanaatindeyiz. Bilhassa «Ambroise» in «De Officiis» ine, «Augustinus» ün «De Civitate Dei» ine, «Isidore de Séville (7 e s)» e, «Jonas d'Orleans» a, «Hincmar de Reims (9 e s)» e yahut kraliyetin imtiyazlarla onların mes'uliyetleri hakkındaki umumî telâkkileri noktasından asrının «Hugues de St. Victor» ve «Hugues de Fleury» gibi kendinden evvel gelen şahsiyetlerine çok medyundur. Fakat, «Jean de Salisbury» nin uzviyete, istipdat mefhumu ile onun müeyyidesine ve nihayet ruhanî iktidarın (sacerdotium) rolüne mütedair nazariyeleri, kendisine takaddüm eden müelliflerde olduğu gibi hakikat ve filiyat göz önünde tutulmaksızın mevhum ve muhayyel bir tarzda mülâhaza ve teemmül edilmiş değildir; bu nazariyeler asrının en şedit siyasi realitelerinden mülhem olmuşlardır. «Jean de Salisbury», mezkûr nazariyeleri alâkadar eden meseleleri tamamen kendi şahsına hâs bir tarzda ve çok canlı bir surette izah ve tefsir etmiştir.

b) «Rhem», «Jean de Salisbury» nin, devlet hakkında hukukî bir doktrin olarak organik devlet nazariyesinden bahseden ilk müellif olarak tanındığını ifade etmektedir (ist er der uns bekannte erste Vertreter der organischen Staatstheorie als einer Staatsrechts theorie).

Jean de Salisbury devletin beşerî vücutla mukayesesi hususunda «de l'Institutio Trajani du pseudo Plutarque» dan, onun ihtiva ettiği umumî fikir ve telâkkiyi iktibas etmek suretile, mülhem

olduğunu bize bizzat kendisi bildirmiştir. «Gierke» ye göre de (op. cit. P. 141), beşerî vücutla devlet arasında bu tarzda bir kıyas ve müşabehet fikrini bahşeden kısmen «Paul de Tarse» ve kısmen de kadim devirlerin muharrirleri olmuş ve bu telâkki, keza, «Lex Wisigothorum» pozitif hukukuna da intikal etmiştir «Princeps quasi Primum caput... illustres quasi culi... spectabiles manus... clarissimi thorax... pedanei pedes...»

Bununla beraber, «Jean de Salisbury» nin siyasi topluluk hakkında organik bir nazariye meydana getirmek için bu kadim fikirleri istifadeli bir surette istimal tarzı, zamanının siyasi nazariyat ve sipekülasyonunda kat'i bir ilerlemeyi ifade ve irae etmektedir. Bu telâkkiye, meselâ «Manegold de Lauterbach» gibi şahsiyetler tarafından az çok «contractualisme» e doğru bir istikamet ve veçhe de verilmiştir. «Policraticus» bu gibi tesir ve nüfuzlardan tamamen uzaklaşmıştır.

Bundan başka beşerî vücûd ile yapılan bu mukayese ve teşbihi kelimenin hakikî ve tam manasile kabul ve ona kat'i ve mutlak bir mahiyet izafe etmekten içtinap etmek lâzımdır (Bu teşbih ve kıyas «Nicolas de Cuza» ninkine nazaran çok daha az müfrittir). Bu tarz ve ifade ve tavsif, böyle bir timsal ve teşbihe müracaat, siyasi camiayı terkip ve teşkil eden unsurlar arasındaki müteakib merbutiyet ve tabiiyyetin çok mükemmel bir tarzda tebarüz ve iraesine hizmet etmiştir; siyasi teşekkül ve taazuve dahil olanlardan hiç birinin rolü ihmal edilecek bir hal ve vaziyette değildir. «Jean de Salisbury», mübalâga ve ifrat gibi yapılması kolay ve basit bir tenkide maruz ve muhatap kılınmamalıdır: «il a trop de bon sens pour voir dans l'Etat une substance indépendante des citoyens, ce qui serait d'ailleurs inconciliable avec les directions de son réalisme modéré» (de Wulff).

c) Hükümdar ve müstebidin yekdiğerinden tefrik ve temyizi edebî bir anane ve taamülden neşet etmektedir; zira, Yunan âlemi bu tarzda bir tefriki çok geniş bir tarzda istimal ve ondan istifade etmiştir. «Plass (7) in, «Zeller (8)» in, «Ercole (9) un tetkik ve

(7) Plass, *Die Tyrannis in ihre bei den perioden bei den alten griechen*, Bremen, 1852.

(8) Zeller, *Über der Begriff der Tyrannis bei den Griechen*. 1837.

(9) Ercole, *Da Bartelo al Althusio*, 1932, p. 246 ve müteakip sahifelerde bu mefhumun «Aristote» deki müphem mahiyetini tebarüz ettirerek onun âmme hukukundaki inkişafını çok vazih bir surette göstermektedir:

araştırmaları, mesele hakkında muhtelif ve mütebayin fikir ve mütalâalar serdetmelerine rağmen, on altıncı asırda bile halâ kendi sinden istifade edilecek olan böyle bir mefhum ve telâkkinin uzun zamanlar âmme hukuku için arzettiği ehemmiyeti ve onun bilûmum şekil ve tezahürlerini tebarüz ettirmişlerdir.

Bununla beraber, bu telâkki asırların imtidadınca muhtelif şekillerde anlaşılmış, kendisine muhtelif manalar atfedilmiştir. «Platon» dan evvel, istipdada, nizamatı esasiyeye mugayir olarak tek bir kimsenin diktatör bir rejimi ve iktidarın iktisabı hususunda müesses nizama nispeten bir gayri kanunilik nazariye bakılmıştır. Müstebit, cumhuriyetçi bir sistem dahilinde kanunun bedihî maksat ve isteği hilâfına iktidarı mutlak bir tarzda kendi elleri arasında bulunduran, yahut normal monarşik bir devlet dahilinde iktidarı gaspedendir.

Mevzuu bahs mefhum, «Platon» la birlikte, monarşik bir iktidar yahut haksız bir surette ve mütehakkimane bir tarzda icra edilen bilûmum yüksek memuriyet gibi hukukî olmaktan ziyade siyasî ve felsefi bir telâkkiye münkalip olmuştur. Kendi aslî ve menşei bünye ve teşekkülünün hertürlü meşruiyetinden hariç olarak, istipdat, iktidarın fena bir tarzda icra ve istimalinden ibarettir. «Aristote» un bu husustaki fikir ve telâkkisinde oldukça bir vu-zuhsuzluk mevcuttur. «Platon» nun doktrininin intişar ve şuyûunun tesir ve neticesi olarak, mevzuu bahs telâkki, tamamilen hukukî ve «constitutionnel» olmaktan ziyade zikr ettiğimiz daha ahlâkî ve daha siyasî karakterile birlikte, bilhassa «Polybe» ve «Cicéron» gibi Roma âmme hukuku nazariyecilerine «nüfuz ve hulûl» (Ercole) etmiştir. «Recta ratio imperandi atque prohibendi», hakikî her devletin zarurî bir esası olarak karşılanmıştır. Keza «Sénèque» de meseleyi mevzuu bahs ve müzakere etmiştir: «quid interest

«... l'influsso del pensiero di Platone non fu su Aristotele, a questo proposito, così efficace e decisivo come par che lo Zeller abbia supposito. Era invece naturale che all'acume politico di Aristotele non dovesse sfuggire l'insufficienza della dottrina platonica, e che Aristotele intuisse perciò la possibilità di considerare per sè stesso tirannico, - astrazione fatta dal modo del suo positivo esercizio - il governo inficiato di incostituzionalità all'atto del suo costituirsi. Neppure Aristotele riuscì tuttavia a definire rigorosamente la differenza tra i due significati della tirannide, e questi assai spesso si intrecciano e si confondono in lui, senza che egli riesca mai a determinarli con chiarezza.»

inter tyrannum et regem... Tyrannus autem a rege distat factis, non nomine...».

Aynı mefhum ve telâkki hıristiyan edebiyatına da intikal etmiştir. Fakat, hıristiyan edebiyatına nazaran bilûmum iktidarın menşei Cenabı Haktan sûdur ettiğine göre iktidarın iktisabı meselesi kıymetini kaybetmekte ve buna mukabil iktidarın icra ve istimal tarzı ve bunun muhik ve âdil kanuna tevafuk ve tetabuku meselesi bir ehemmiyet kazanmaktadır. Bundan dolayıdır ki «Augustinus» ve «Gregoire» a göre, müstebit, devleti hukuka uygun ve mutabık olarak idare etmeyen, tebealarına karşı fena hareket edendir «Tyrannus est qui in communi republica non jure principatur». Böylece, müstebidane hükûmetin ahlâkî çepheden ifade ettiği mana ve mahiyet izhar ve tebarüz ettirilmiştir. İstipdat mefhum ve telâkkisinden, keza, kilise ile imparatorluk arasında vuku bulan mücadelede, sıfat ve tayinleri Papa tarafından kabul ve tasdik edilmeyen mukaddes Roma İmparatorluğunun mutasarrıflarına karşı «curialiste» nazariyeciler tarafından da istifade olunmuştur. Keza yine tevessu ve şumullenmenin neticesi olarak, ruhanî iktidarın tefevvuk ve tekaddümüne muhalefet eden bilûmum cismanî hükûmete karşı da o devirde bütün vüs'at ile kabul edilmiş olan mezkûr mefhum ve telâkkiden istifade edilmiştir.

İstipdat hakkındaki bu telâkkiyi icad ve meydana getiren «Jean de Salisbury» olmasa bile, onu «*iktidarın suiistimali*» (po-
-testatis abusus) diye tavsif ederek ifade ettiği mana noktasından her türlü noksandan âri en mükemmel şekline sokan, ona hakikî ve tam manayı bahşeden yine «Policraticus» ün müellifi olmuştur. İstipdadı ifade eden bu «*iktidarın suiistimali*» ıstılahı, âmme hukukunda hukuk tekniğinin çok geniş bir surette istimal ve kendisine müracaat edeceği bir tabirdir; zira, esas teşkilâta mütedair her türlü mülâhaza ve tasavvurun ve zamanımız âmme hukukunda idarenin ahlâkiliğe müteallik cihetini ve onun kanun ve nizama mutabakatını kontrolün, meselâ salâhiyet tecavüzünden dolayı vuku bulan müracaatın, esas ve menşesinde bu ıstılah ve tabirin mevcudiyetine tesadüf olunur.

«Jean de Salisbury» tarafından tesis edilen nazariyenin, istipdadı, feodalizmin husule getirdiği filiyat ve tatbikat sahasında cari olduğu gibi hükümdarla tebealar arasında yapılan siyasi mahiyeti haiz mukaveleye bir tecavüz mahiyetinde karşılıyan «contractualiste» prensiplerden mülhem olmadığına işaret etmeliğimiz lâ-

zımdır. Hükümdarın kendi şahsında cem ve temerküz ettirmek mecburiyetinde olduğu vasıflar ondan bir nevi «ahlâkı fevkalbeşer» (surhomme moral) meydana getirmekte, ve krallık memuriyet ve makamı da şahsi bir istifade ve intifa vasıtası olmaktan çıkarak âmme menfaati maksat ve gayesile faaliyette bulunan «sosyal bir fonksion» (10) sıfatını iktisaba müncer olmakta, ve, bu da, siyasi telâkkilerde çok şayanı dikkat bir istihaleyi ifade etmektedir. «Policraticus» e göre, hükümdarın vazifesi ona memleketin menfaatlarını kendi ahfâd ve zürriyetinin menfaatlerine üstün kılmayı emretmektedir.

d) Papanın geniş bir ruhanî kazâ salâhiyetile birlikte kilisenin üstünlük ve «supra nationale» vahdetine iltihak ve taraftar oluşu noktasından «Jean de Salisbury» nin selefleri mevcuttur; «Policraticus» un müellifi, keza, Papa «Innocent III» in nazariyesile de aynı fikirdedir. İngiliz müellifinin, dinî ve ruhanî imtiyaz ve hürriyetleri muhafaza ve müdafaa arzusile izahı mümkün cismanî iktidarın tabiiyet ve bağlılığına müncer olan tarz ve hareketi, böyle bir tabiiyet ve bağlılığa karşı aksülâmel olarak nazariyat sahasında diğer iki şeklü hallin zuhur ve vücude gelmesini mucip olmuştur.

Evvelâ, devlete daha fazla geniş bir muhtariyet sahası tanıyan, «Aristote» un yeniden ihyası sayesinde yekdiğerine muhalif ve zıt noktalar arasında bir ahenk yaratmağa matuf olan uzlaştırıcı bir tarzuhal meydana gelmiştir. Ve zikrettiğimiz bu ihya sayesinde ki, istikbalde, devlet, daha kuvvetle, beşerî cemiyetten neşet ve gayelerinin tahakkuku hususunda kendine hâs bir faaliyet sahasını istilzam ve tazammun eden tabii bir teşekkül ve teessüs olarak karşılanacaktır; ve bu doktrinin intişar ve tevessüünü temin eden de «Thomas d'Aquin (11)» olmuştur.

Müteakiben de, zuhur eden şedit bir muhalefet neticesi makûs bir şeklü halle, «Marsile de Padoue (12)» nun tarzu ifade ve üslûbile cismanî iktidarın takaddüm ve tefevvukuna varılmıştır.

(10) Jean de Salisbury tarafından hükümet hakkında kabul ve ona izafe edilen bu sıfat ve karakter, *Desqueyrat* tarafından meydana çıkarılmıştır: *L'Institution*, ARCH. 1936, p. 79.

(11) Bu hususta bakınız: *Ch. Crozat, La Théorie du droit et de l'Etat de Thomas d'Aquin*, (Tercüme eden: *Recal G. Okandan*), Hukuk Fakültesi Mecmuası, 1939, sa: 585 ve müteakip.

(12) Bu hususta bakınız: *Ch. Crozat, Defensor Pacis de Devlet ve hukuk nazariyesi*, (Tercüme eden: *Recal G. Okandan*), (Profesör Cemil Bilsel'e ARMAĞAN, İstanbul, 1939, sahife: 115 ve müteakip).

2) Tesir,

«Jean de Salisbury», «Petrus Blecensis» gibi kendisine lâıık ve bilâhara hukuk tahsilini derinleştirmek üzere «Bologne» a giden bir talebe yetiştirmiştir [13]. Daha evvelce de işaret ettiğimiz vecih üzere, âmme hukuku asârı edebiyesinin hepsi, istipdadın mahiyeti hakkında, âdil ve muhik bir hükûmetin prensiplerine tecavüz ve taarruz şeklinde serdolanun fikri kabule devam etmiştir (Thomas d'Aquin, Bartole, Coluccio Salutato); ve bilhassa bunlardan müstebidin katlini müeyyide olarak kabul edenler (P. Petit, Buchanan, J. Pönet, Althusius), on ikinci asrın büyük «Humaniste» i ve Rönesansın [14] uzak ve kadim mübeşşiri «Jean de Salisbury» nin nüfuz ve tesirini doğrudan doğruya hissetmişlerdir.

Ord. Prof. Dr. Ch. Crozat

Çeviren: Dr. Recai G. Okandan

BIBLIOGRAFI

OEUVRES :

Opera omnia in Migne Patr. lat. vol. 199.

Policraticus, sive de Nugis Curialium et Vestigüs Philosophorum libri octo. Lugd. Batav. 1639.

Etheticus de Dogmate philosophorum. ed. Christian Petersen. Hamburg 1843.

Policraticus Libri VIII (ed. critique par Webb (C. J.) Clarendon 2 vols. 1909.

The Statesman's Book of John of Salisbury. ((Policraticus) Translated into English with an Introduction by John Dickinson.

Historia Pontificalis, publiée par Arndt; fragment anonyme paru in Monumenta Germaniae historica (T. XX. 1868), indentifié par Gressbrecht en 1875 comme ouvrage de Jean de Salisbury; ed. Par Poole (R. L.) 1927. SCHAARSMIDT. — Johannes Sanisberiensis. Leipzig, 1862.

DEMIMUID. — Jean de Salisbury, Paris, 1873.

GENNRICH (P.). — Die Staats und Kirchenlehre Johannes von Salisbury nach den quellen dargestellt. Gotha 1894.

LOSSEN. — Die Lehre von Tyrannenmord in der Christlichen Zeit (Festrede. München 1894. Très important et notes précieuses).

SCHUBERT (E. A.). — Die Staatslehre Johannes von Salisbury. Berlin. 1897.

(13) *Glasson*, op. cit. II. p. 46.

(14) On ikinci asrın bu rönesansı hakkında bakınız: *P. Vignaux, La pensée au Moyen Age*, Paris, 1938.

- SCHMIDT. — Die Lehre von Tyrannenmord. Tübingen, 1901.
lin 1897.
- POOLE (R. L.). — John of Salisbury, article in *Illustrations of the history of Medieval Thought and Learning* 2 ed. London 1920.
Art. «The Masters of the Schools of Paris and Chartres in John of Salisbury's Time», in *English historical Review* 1920.
J. of Salisbury at the Papal Court, 1923.
- JACOB (E. F.). — John of Salisbury and the Policraticus in F. J. C. Hearnshaw. *Social and Political Ideas of some Great Medieval Thinkers*. New York, 1923.
- WEBB (C. J.). — The Policraticus of J. of Salisbury (*Church Quarterly Review*, 1911.
John of Salisbury. London, 1932.
- DICKINSON (J.). — The medieval Conception of Kingsship in The Policratus (*Speculum Harvard University* 1926, p. 308 sv).
- BELLENGUEZ (P.). — Un philosophe académicien du XII e. s. : Jean de Salisbury Thèse, 1927.
- LANDRY. — L'idée de chrétienté chez les Scolastiques du XIII e. s. Paris 1929.
- CARLYLE. — *Medioeval Political Theory in the West*. vol. III, 1928, p. 137 et 319 sv. New York, 1932.
- PETIT - DUTAILLIS. — La monarchie féodale en France et en Angleterre (X - XIII e. s.) 1933, p. 131 sv.
-